

АПОСТОЛ ПАВЕЛ, ФИЛИПИ И ФИЛИПОПОЛ – ИСТОРИЯТА НА ЕДНА ФАЛШИФИКАЦИЯ

Проф. Асен Чилингиров, Берлин

Първото пътуване на апостол Павел в Европа през 51 г. се счита за най-важното събитие в историята на европейското християнство, а от там и за начало на последната голяма епоха в нашата цивилизация. Макар че за това пътуване разполагаме с неоспорими сведения от главния извор за него – книгата *Деяния на светите апостоли*, неотменна част от Новия Завет – някои подробности за него са предмет на спорове сред историците и богословите, продължаващи и до днес.

В XVI глава от *Деянията на светите апостоли* са посочени точно и ясно целите и задачите, поставени пред апостола, но също са обозначени съвсем прецизно главните места – страни и градове, които той посещава по време на това и следващите си пътувания, а така също имената на народите, с чиито представители той влиза в контакт. Те са засвидетелствани от текста на пътните бележки за тези пътувания и ние разполагаме с достатъчно доказателства, които потвърждават евангелския разказ. Тези доказателства противоречат на **интерпретациите** на текста, които представят богословите от всички християнски конфесии и останалите учени и политици в Европа. Още в началото на разказа в *Деянията на светите апостоли* се дава точно определение за целта на първото пътуване – **страната на македонците**, както и името на народа, сред който той е изпратен да донесе Благата вест на Христовото Слово – **македонците**. В този най-важен за нас исторически извор народите и страните, сред които апостол Павел проповядва Християнското учение, са точно разграничени – също както точно са разграничени резултатите от неговите проповеди, включващи създаването на църковна организация сред тях.

В XVI глава на *Деянията на светите апостоли* е спомената точно целта на първото пътуване и името на града, посетен от него в началото на пътуването му – Филипи. Името е посочено в евангелския разказ, където се казва, че той е „**първият град на тая част от Македония**”, а в текста са отбелязани също редица особености от топографията, устройството на този град и важни негови отличителни черти, свързани със социалното положение на неговите жители, с техния бит, но и с управлението му, като заемащите висшите административни постове в него са наречени в гръцкия текст архонти/князе, а в старобългарския превод

– воеводи. Между тези особености е и **реката край града**, при която се намирало молитвено място на йудейската община, където апостолът е държал първата си проповед на европейския континент и в която е кръстил първата християнка в Европа – Лидия. По-нататък в текста (*Деяния 20: 5-6*) става ясно, че тази река е била плавателна, защото при второто си пътуване апостолът и спътниците му са **отплавали** от Филипи.

Всички тези особености противоречат на идентифицирането на този град с малкото по време на пътуването на апостол Павел градче Филипи, или Кринидес, както градът е наричан от местното население. Близко до съвременния град Филипи през античността е имало град, наречен от Филип II Македонски с името Филипи/Филипопол. Точно до него в 42 г. пр. Хр. е станало най-голямото сражение в античността – битката между войските на убийците на Юлий Цезар, Касий и Брут от една страна – и войската на Антоний и Октавиан Август от друга. Градът е бил опожарен, разрушен до основи и напуснат от населението. Няколко десетилетия по-късно на същото място се изгражда римски кастел, новозаселен с римски колонисти-ветерани, пенсионирани римски войници. Според историческите извори, този кастел никога не е имал автономен статут, в него не е имало нито автономна власт начело с князе или воеводи, нито съдилище и тържище, каквито е имало само в големите градове на империята. Той нито по време на първото пътуване на апостол Павел, нито преди или след това е бил „главен град“ на тая или на която и да е част на Македония. Главен град на римската провинция Македония по това време е бил Амфиполис до устието на Струма. А по време на първото пътуване на апостол Павел главен град на **друга част от страната на македонците**, при това **най-голямата нейна част**, е бил наименуваният също от Филип II Македонски най-стар и най-голям неин град, съществуващ непрекъснато от близо осем хилядолетия и до днес.

Именно **Филипопол** е бил през античността и средновековието единственият известен на всички образовани съвременници град, носещ това име – независимо от многото други имена, с които е бил наричан през своята дълга история: Тримонциум, Плъвдив, Пълден и **Филибе**. А той лежи на брега на най-голямата и единствена (освен Дунав) плавателна до преди век и половина река на Балканите. Тази река е свещената река на народа, живял в тези земи от най-дълбока древност. Нейното име е било на езика на този народ **Хебър**, а елините го изговаряли **Еврос** – това име те са дали на нашия континент, **Европа**. На брега на тази река, до градската порта на Филипопол, се е намирало и молитвено място на йудейската община, към което се упътил апостол Павел. Малко по-късно там била изградена първата синагога в

Европа със запазена и досега подова мозайка с най-старото и най-голямо изображение на свещения за йудеите седмосвещник. Нейните основи бяха запазени до неотдавна, преди да бъдат отстранени и на тяхно място да бъде построен жилищен блок. Близко до синагогата се намира и най-голямата след катедралата „Св. Петър“ в Рим раннохристиянска църква в Европа, чиито основи и подови мозайки бяха открити неотдавна. И за разлика от Филипи/Кринидес, във Филипопол са намерени и раннохристиянски погребения с надписи и християнски символи дори от II, III и IV век.

Въпреки противоречията за идентификацията на Филипи/Кринидес с посещения от апостол Павел град, историците, богословите, но и политиците – не на последно място и българските – я поддържат непоколебимо с подкрепата на науката, църквата и медиите в цял свят. Тази идентификация не се дължи на случайно смесване на имена, нито е ново явление, а има много стара история – по-стара от едно и половина хилядолетия. И има последствия, засягащи цялата духовна и материална култура на нашата съвременна цивилизация. Тук ще се спрем само на последното действие от тази история, стигаща до последните дни и седмици, но по всяка вероятност продължаваща и след тях.

В 1885 г. в единственото по това време гръцко научно списание е отпечатана статия на любителя-археолог от Филипи – тогава на територията на Османската империя – Ставрос Мерцидис, посветена на историята и топографията на родния му град. Дванайсет години по-късно излиза и по-разширеното негово изследване на същата тема във вид на монография, вече издадена в „Константинопол“, отпечатана със средствата на спомоществуватели, сред които на първо място е Цариградският (Вселенски) патриарх. В статията и в монографията Мерцидис публикува 49 съчинени от него надписи, за които твърди, че открил във Филипи, без да подкрепи сведенията си с никакви доказателства, снимки или чертежи. Тях никой друг не е виждал, не са показвани в никакви частни или обществени колекции и музеи. Както статията, така и монографията, като компрометиращи гръцката наука, се изтеглят от всички обществени и частни библиотеки в Гърция още преди края на XIX век и се унищожават, а библиографските данни за тях и сведенията за тяхното съществуване предавам според цитати и съобщения в научната литература, дадени от автори, които са ги ползвали.

Спорът за идентификацията на град Филипи открива посветената на него статия от д-р Йохана Шмит в излезлия през 1938 г. том 38 от основния научен справочник за Античността, многотомния

Енциклопедичен речник на Паули-Висова. В статията тя изрично подчертава, че определението за Филипи като „първият град – римска колония“ не може да се свърже с малкия римски кастел Филипи/Кринидес, понеже първият град в Европа, който апостолът посещава, е пристанищният град Неапол, съвременният Кавала, а първият град на провинцията Македония е бил Амфиполис. От моя страна ще добавя само, че в единствения първичен извор за пътуването на апостол Павел, *Деянията на светите апостоли*, местоположението на посещения от апостола град е описано точно: там изрично се казва, че Филипи е „**главен град на тая част от страната**”, като под **страната** се разбира Македония, в която страна Бог е изпратил апостола да предаде Благата Вест на Христовото Слово. Главен град на тази страна е бил през цялата античност градът, известен днес под името Пловдив, в миналото наричан също Тримонциум, Плъвдив и Пълден, а по време на османското владичество – Филибе.

В този смисъл за мен беше важно да знам доказателствата, с които Мерцидис подкрепя своята теза и които – ако се съди от почти повсеместната подкрепа, която тя получава не само сред гръцката общественост – би трябвало да са твърде важни и съществени. Въпреки всички мои усилия, не можах да се добера нито до една от двете публикации на Мерцидис. Чак при подготовката на моята студия *Още веднъж за Филипи или Филипопол*, този въпрос и за мен се изясни. Проф. Петер Пилхофер, ръководител на немско-гръцката научна група за изследване на социалната и културно-политическа история на Филипи дава за първи път сведения за съдбата на тези публикации. След като и той цели две десетилетия търсил публикациите на Мерцидис по всички библиотеки, накрая открил екземпляр от книгата в библиотеката на Френския колеж, както и единствения неунищожен екземпляр от списанието в библиотеката на Германския археологически институт в Истанбул, от където получил фотокопие.

Професорът в Парижката Сорбона Луи Робер (1904-1985), най-видният специалист по антична и ранносредновековна епиграфика от втората половина на ХХ век, също си е направил труда да издири двете „безследно изчезнали” публикации на Мерцидис. Той предава пълния текст на фалшивите 49 надписи в една своя голяма студия от 1939 г., препечатана също и в събраните му съчинения – екземпляр от нея имах и аз възможност да ползвам в Берлинската държавна библиотека. Робер квалифицира публикациите на Мерцидис като единствена по рода си нагла и безсрамна фалшификация, без прецедент в науката. Сред тези мними надписи, за които се съобщава, че били преписани от надгробни плочи, саркофази и разни дарствени предмети, са също и два надгробни

надписа с имената на „първата покръстена християнка в Европа Лидия” и на „тъмничаря Стефанас, покръстен от апостол Павел“. Останалите също гръцки надписи били според Мерцидис върху жертвени предмети, посветени на разни личности и божества от елинския (според Мерцидис гръцкия) пантеон – от царя на одрисите Севт, Полигмот (Polygmos) от Тасос, Лизимах и Аристофан, до Стаций (Staius) и Федр (Fedrus). Въз основа на тези нескопосани фалшификации проф. Робер смята за изключено дори и най-слабо запознатият с античната класика читател да бъде заблуден, че те могат да бъдат автентични.

Както проф. Робер, така и проф. Пилхофер квалифицират тези фалшификации като резултат на болезнена амбиция и като частен случай, без да могат (или да искат!) да забележат целите, които авторът им преследва, като за дейността си получава подкрепата на върховната църковна организация. Акцията с публикациите на Мерцидис, финансирани и поощрявани от Цариградската патриаршия, но и от централното ръководство на гръцката наука, е насочена срещу дейността на Българската екзархия, която с референдум сред населението в Османската империя се отделя от попечителството на Цариградската патриаршия и е обявена от останалите православни църкви за схизматична – а ще остане такава до 1953 г. Цариградската патриаршия има за цел да докаже, че населението на Южна Тракия е гръцко, а Филипи е определен за религиозен център на тази част от Османската империя още преди нейното присъединяването към гръцката държава. Независимо от етническия състав на нейното население, тя е включена по силата на Ньойския договор в Гърция, а нейното българско население е изселено в България и в средата на 1920-те години заместено с етнически гърци от Турция.

Въпреки че след изселването на българското население от цяла Южна Тракия, „етнически проблем” там вече не съществува, доказването на нейната „изконна принадлежност” към Гърция и досега е основна задача на гръцката външна и вътрешна политика. И на гръцката наука. Затова главен обект на гръцката – но също на непосредствено свързаната с нея френска археология – съставят подготвените още от края на XIX век разкопки и проучвания на целия район между Родопите, Егейско море, Марица и Струма, който бива обявен за родно място на европейското християнство, и за утвърждаването му като такъв се мобилизират също всички сили и ресурси на православната църква и на екуменическото движение сред католическата и протестантската църква във Франция, а след Втората световна война дори във ФРГ и Швейцария. Поради неустановеното положение в новоприсъединените към Гърция земи и решаването на

организационни проблеми, разкопките и свързаните с тях изследвания се протакат до началото на 1930-те години и продължават чак до началото на Втората световна война. Резултатите от тях не са обнародвани, а още по-малко обсъдени преди края на войната, но и цяло десетилетие след това, когато гражданската война в Гърция прави този район недостъпен за науката. А за българската наука районът ще остане недостъпен чак до края на XX век, но поради особеното му историческо положение по едни или други причини няма да бъде „тематизиран” и до днес – като че ли този „етнически” въпрос не засяга България.

Въпреки големите финансови средства и научни ресурси, заложили в археологическите разкопки и изследвания във Филипи през годините преди Втората световна война, резултатите им не могат да задоволят и най-скромните надежди, вложени в тях. По целия терен на средновековния град не е открит нито един надпис, свързан със строежа, функциите и разрушаването на главните обекти – а това са на първо място двете големи църковни сгради, строени **чак след средата на VI век**. Форумът и останките от жилищни сгради в негово съседство, за които се предполага, че са били епископски дворци или административни постройки, според тяхното устройство и скромните им размери не отговарят на изискванията за тях. Главният проблем остава липсата на строителна субстанция при църковните постройки, чиято хипотетична реконструкция, предложена от ръководителя на разкопките (и по-късно завеждащ катедрата по археология при Парижката Сорбона) проф. Пол Льомерл, предполага наличието на над 120 колони и капители, заедно със съответна релефна украса, от каквата, също както от подови и стени мозайки, съществени белези на късноантичната църковна архитектура, липсват всякакви следи. И чак половин век след завършването на разкопките и изследванията във Филипи ще се наложи в научната литература заключението, че тези две църкви, които явно са останали незавършени, не могат да подкрепят твърдението, че Филипи бил духовен център на ранното християнство.

През 1980-те години се създава научна група от немски и гръцки археолози, филолози и богослови, финансирана от централния научен фонд на ФРГ с ръководител проф. Петер Пилхофер, завеждащ катедра в Щутгардския университет. Научният проект има за цел да проучи „Филипи – първата църковна община в Европа” и трябва да рекапитулира резултатите на всички дотогавашни археологически изследвания, а също да събере и публикува данните от всички късноантични надписи, открити в района между Родопите, Егейско море, Марица и Струма. Резултатите от изследванията, както и съдържанието на надписите, съставят два голямоформатни тома с общо над 1700 страници, издадени в 1995 и

2000 г., като вторият том излиза през 2005 г. във второ допълнено издание. В първия том са представени материалите, отнасящи се за историята на Филипи и изследванията върху паметниците му, а във втория том е публикуван текстът на всички надписи в оригинал и в немски превод, заедно с данните за тях, а отделно и обща библиография за Филипи с над 1000 заглавия. Броят на събраните и изследвани надписи е 640, а поради това, че само нищожна част от тях са датирани, те са каталогизирани въз основа на мястото, където са намерени, без да се прави обобщение на събраните от тях данни – това обобщение читателят трябва сам да си направи. С изключение само на два гръко-езични надписа, всички останали са на латински език и са от предимно погребални съоръжения – надгробни плочи и саркофази. Имената на погребаните са без изключение римски, няма нито един надпис, свидетелстващ за наличието на евреи, а още по-малко на еврейска община в целия район. Особен случай представляват 49 каменни надгробни плочи с латински надписи, продадени от местното население на еврейската община в Солун и използвани там вторично за еврейски надгробни съоръжения. По време на немската окупация в Солун те са били открити в еврейското гробище в града и са предадени на гръцките учени за съхранение в лапидария към църквата „Св. Димитър” в Солун. Малкото на брой посветителни надписи имат отношение само към божества от римския пантеон и са намерени по терена, заема от езическите храмове, ползвани чак до средата на VI век, върху чиито основи е започнат строежът на двете християнски църкви. При разкопките на терена на църквите не са открити артефакти или погребения, свидетелстващи за тяхното използване за богослужение. На форума и по пътя има голям брой римски паметни надписи, но без никакви следи или връзки с християнството. Понастоящем по терена на целия античен град се намират само четири изображения на християнски символи върху мраморни плочи, за които обаче не се съобщава кога и къде са намерени. От пластичната украса на църквите няма запазен нито един капител и нито една колона. За експонирането на паметниците са изготвени в съвременни каменоделни работилници няколко капители, поставени върху колони от изкуствен мрамор, какъвто античното строителство не познава.

Докато във Филипи се провеждат разкопките, само на 200 км от там произлиза едно събитие, което ще даде нова насока за всички бъдещи изследвания. По едно странно съвпадение в столицата на нашата държава, в София на **9.IX.1934 г.**, точно 10 години преди друго важно събитие, определило съдбата на нашия народ за следващите десетилетия, е открит Четвъртият Византоложки конгрес. Главната сензация там е съобщението на словенския археолог Франц Месеснел, сътрудник на

новосъздадения музей на Јужна Србија в Скопље, както се нарича по това време столицата на тази част от Югославия, чието име трябва да замени името Македония. В това съобщение виждаме същото смесване на реалното и свърхреалното, което поставя началото и на християнството в Европа. Според разказа на Месеснел, Богородица се **явила в сън** на една жена и съобщила, че в нейната нива била закопана църква. На това никой не искал да повярва, но още с първата копка в нивата попаднали на зидове. Две години по-късно разкопали не само основите на епископска църква, но и нейните подови мозайки и най-добре запазената открита досега олтарна преграда, украсена с мраморни релефи, чието изображение ще бъде показвано във всички трудове по история на средновековното изкуство.

Откриването на тази църква стимулира проучванията и археологическите разкопки по целия Балкански п-ов – БЕЗ БЪЛГАРИЯ. Само до 1997 г. са регистрирани по територията на бившата югославска република Македония 235 разрушени през VI век раннохристиянски църкви. Авторът на каталога на паметниците, завеждащият службата за защита на паметниците на културата в Македония Виктор Лилчик дори счита, че това е само малка част от паметниците, а повечето трябва тепърва да бъдат открити.

През втората половина на XX век до началото на Новото хилядолетие в Гърция също са разкопани и изследвани още стотици църкви – макар че тяхното публикуване се оказва извънредно „парлива” задача, свързана с много обстоятелства, по които се пази пълно мълчание. Същото мълчание се спазва и при откриването на раннохристиянски църкви в България. Поради продължително наслоявани предразсъдъци, археолозите и историците ни се оказват неподготвени да разберат процесите в ранното християнство и борбите на различните течения в него, което води до неразбиране на причините, поради които още през IV век, но особено през VI и X-XI век, са били разрушавани християнски църкви от християни. Всичко това поставя нови задачи пред цялата изследователска работа на сегашното, но и следващото поколение изследователи на историята и културата в нашите земи от античността и средновековието.